
УДК 811.161.2.04

НОВИЙ ПОСІБНИК З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Ніка О.І. Історія української літературної мови : [посібник / Оксана Ніка. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. — 316 с.

Університетська лінгводидактика поповнилася новим посібником з історії української літературної мови, який підготувала Оксана Іванівна Ніка, доктор філологічних наук, доцент кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У посібнику відображено зріз сучасних наукових уявлень про літературну історію української мови, що об'єктивуються дослідженнями мовної фактології, логічно аргументованої мовними законами і позамовною ситуацією. Структуризація посібника відбиває всі періоди літературної мови як складника культурної історії — від часів Київської Русі до сьогодення.

Теоретичною основою посібника стали праці відомих істориків мови за останні двісті років. Безперечно, враховано і перші студії в цій царині філологів ХІХ ст., як-от П.Г. Житецького про літературну історію до часу І. Котляревського, і сучасні праці відомих істориків мови. У науковому дискурсі актуалізовано творчий доробок мовознавців із покоління 20-х і 30-х рр. ХХ ст. (О. Синявського, О. Курило, Г. Левченка), діаспорні студії І. Огієнка, Ю. Шевельова, В. Чапленка. Зокрема, адресованість посібника студентам передбачає ознайомлення з концепцією В.М. Русанівського, репрезентовану в підручнику «Історія української літературної мови» (К,

© В.М. МОЙСІЄНКО, 2014

2001; 2002), а також концепціями деяких нових видань, як «Історія українського правопису XVI–XX століття. Хрестоматія» за редакцією В.В. Німчука (К., 2004), «Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали» за редакцією Л.Т. Масенко (К., 2005), «Українська лінгвостилістика XX — початку XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела» за редакцією С.Я. Єрмоленко (К., 2007) та ін.

У посібнику запропоновано різні типи теоретичних завдань, які спираються на вивчення наукових праць, логічну аргументацію поглядів та інтерпретативні підходи. Потреба осмислення історії української літературної мови в системі нового знання зумовлена низкою причин. По-перше, історія української літературної мови охоплює понадтисячолітній період, що потребує як максимального увиразнення кожного з періодів в її культурно-історичному розвитку, так і цілісного погляду на динаміку співвідношень традиційного та інноваційного, сталого та змінюваного, книжного та етнічного. По-друге, історія стилів і жанрів з їх специфікою вираження в стару й нову добу відкриває нескінченну лінгвістичну перспективу текстоцентричного підходу, що вияскравлює своєрідність тексту, зумовлену низкою соціокультурних і авторських мотивацій. По-третє, нові дослідження й тексти, вивчення яких активізувалося в новітній час, об'єктивують наукові уявлення про реконструкцію літературної мови як складника культурної історії українців, переосмислюють дискусійні питання її минулого і сучасного, а тому безперечно оновлюють і науковий, і лінгводидактичний дискурс. По-четверте, нові підходи до оцінки мовного фактажу розгортаються в соціо- і прагмалінгвістичному, дискурсологічному аспектах дослідження текстів, в розумінні їх динаміки як сукупності комунікативних і когнітивних площин вивчення. Якщо їх застосування до текстів XIX — початку XXI ст. вже апробоване, то писемні пам'ятки в цьому плані — малодосліджена сфера, що може продемонструвати як універсалізацію методу, застосованого до віддалених у часі від дослідника артефактів, так і увиразнити специфіку історичної реконструкції.

Важливим є той факт, що автор посібника пропонує ознайомитися з дискусійними питаннями в історичній лінгвістиці, а також дає можливість обміркувати логіку аргументації. До таких фундаментальних наукових проблем, які по-різному трактують мовознавці, належать: періодизація, термінологічна неоднотайність, зокрема на позначення літературної мови в різні періоди її функціонування. Прикметно, що показано різні терміни-синоніми на означення літературної мови для того, щоб студенти дізналися про традиційні та сучасні оцінки, розрізняли терміни та автохтонні назви, які часто термінологізують, наприклад, «руська мова», «проста мова». Разом із тим акцентовано увагу на основних і прийнятих у процесі викладання та навчання визначеннях. Погляди на мовну ситуацію в Київській Русі, на українсько-білоруську мову Великого князівства Литовського, на нові ознаки мови в часи Реформації, на причини занепаду староукраїнської книжної традиції у

XVIII ст. представлені як дослідницькі проблеми, що потребують докладного ознайомлення з різними підходами до їх потрактування.

Класично в посібнику запропоновано підхід, за яким мовний факт, важливий і самодостатній аргумент для історика мови, пояснюється і логікою внутрішньомовних змін, і віддзеркалює низку дискурсивних зумовленостей, які його типізують як відбиток культурної доби та індивідуалізують як авторський вибір (у межах культурної епохи чи на їх межі).

Важливим для побудови навчального курсу з погляду відображення системної теорії є врахування, з одного боку, специфіки мовної ситуації певного періоду, що маркується низкою соціокультурних чинників, з іншого, — створення наукової картини розвитку літературної мови, історичних закономірностей і процесів, що зумовили її історію і сучасність. Зваженість такого лінгвістичного аналізу передбачає прочитання літературної історії як цілості та її специфіки вияву в давній, новий і новітній час.

У посібнику запропоновано теоретичні завдання, аналіз текстів, що забезпечує різні етапи засвоєння та перевірки знань і вмінь студентів. Водночас головне завдання — складний курс зробити цікавим, спонукати до власного пошуку, написання робіт з історичної проблематики української мови, викликати інтерес до роботи з оригінальними писемними пам'ятками, дати розуміння принципово важливих для української ідеї питань, актуальних для історичної лінгвістики і сучасної мовної ситуації в Україні.

Традиційно історію літературної мови іменовано історією стилів, тому в посібнику дібрано тексти, що демонструють її жанрово-стильову систематику. Текстовий складник посібника репрезентує різні стилі та жанри літературної мови: і як повніше віддзеркалення української живомовної стихії в текстах офіційно-ділового стилю, так і книжні традиції, продовжені в інших стилях, різну взаємодію порівняльно-історичних і лінгвостилістичних характеристик у старий і новий час.

Стара доба повно репрезентована оригінальними рукописними і стародрукованими пам'ятками. Їх передають за допомогою метаграфії, що є способом дослідницького опрацювання оригіналу і полегшує роботу студентів для його прочитання і лінгвістичного аналізу.

Характеристику текстів проведено за поданими загальними схемами, в яких передбачено основні принципи аналізу тексту відповідно до соціокультурного періоду: визначено стилістичні особливості та співвіднесеність зі стильовою систематикою літературної мови, узагальнено мовні норми, їхню інтерферентність. До кожного розділу посібника подано тести, що завершують перевірку знань студентів.

Наприкінці посібника наведено важливу для студента інформацію: схеми лінгвістичного аналізу текстів різних періодів, правила транслітерації давніх оригіналів, зразки завдань до модульного контролю, орієнтовний перелік питань для підсумкового контролю (іспиту), основна та додаткова література.

Посібник О.І. Ніки є успішною лінгводидактичною спробою систематизації дослідницьких підходів до актуальних проблем історичної лінгвістики, параметризації текстів за жанрово-стильовими ознаками, актуалізації мовних феноменів прецедентних постатей. На часі вихід нового академічного курсу з історії літературної мови, який стане авторитетним орієнтиром у цій галузі української лінгвістики.

Віктор МОЙСІЄНКО (Житомир)

Рецензію отримано 09.10.2013.

Viktor Mojsienko

Zhytomyr

A NEW TEXTBOOK ON HISTORY OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Book review on: Nika O.I. History of Ukrainian standart language: [textbook] /

Nika Oksana. — Kyiv : Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2013. — 316 s.

Мовна мозаїка

ЧИ МОЖНА ВИГЛЯДАТИ ВЕСЕЛОЮ?

В українському вжитку поширюється дієслово **виглядати** в різних його граматичних формах для характеристики зовнішності або внутрішнього стану кого-небудь. Його поєднують з прикметниками, передаючи наявність певної ознаки або її позірність, несправжність (напр.: *Учора вона... виглядала веселою і задоволеною* (Україна молода, 4.06.2008); *...коли він дарував... троянду без шипів, виглядав цілком щирим* (Високий Замок, 4.10.2007); *Вона виглядала безпорадною, і все більше нагадувала пташенятко з маленьким жовтим гребінцем і допитливим дзьобиком* (С. Андрухович), та з іменниками, виражаючи подібність до кого-небудь (напр.: *Вона виглядала трохи як вельможна дама пізнього Середньовіччя...* (С. Андрухович). Українською мовою наявність певної ознаки передають форми теперішнього та минулого часу дієслова **бути**, пор.: *Учора вона... була веселою і задоволеною; ...коли він дарував... троянду без шипів, був цілком щирим*. Значення позірності виражають форми дієслова **здаватися**, що поєднуються з прикметниками та іменниками (пор.: *Вона здавалася безпорадною; Вона здавалася вельможною дамою пізнього Середньовіччя*), а також прикметники **подібний, схожий**, якщо вони вживаються з іменниками (пор.: *Вона була схожа на вельможну даму пізнього Середньовіччя; Вона була подібна до вельможної дами пізнього Середньовіччя*).

Отже, в українській мові дієслово **виглядати** не можна вживати для вираження значень наявності певної ознаки, її позірності, несправжності та подібності до кого-небудь.

Катерина Городенська